

Borodziej, Włodzimierz

„Im Dschungel der Macht. Intellektuelle Professionen unter Stalin und Hitler,
wyd. Dietrich Beyrau, Gottingen 2000 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 92/1, 149-150

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

ży” 1956 r. Melanie T a t u r ukazuje zmienne oblicza, zawartości i funkcje mitu „Solidarności” w okresie od 1980 r. do czasów najnowszych. Klaus Z i e m e r przypomina najważniejsze wydarzenia, aktorów i polityczne spory III Rzeczypospolitej. Jako całość tom stanowi dla niemieckiego czytelnika dobre wprowadzenie do historii Polski, dla czytelników z obu krajów — przystępne wprowadzenie w problematykę stosunków polsko–niemieckich.

W. B.

Dietrich B e y r a u, *Schlachtfeld der Diktatoren. Osteuropa im Schatten von Hitler und Stalin*, Vandenhoeck & Ruprecht, Kleine Reihe 4021, Göttingen 2000, s. 158.

Znawca historii Rosji i ZSRR w pierwszej tercji książki opisuje genezę terroru stalinowskiego lat trzydziestych jako instrumentu forsownej industrializacji. Represje uzyskały z czasem własną dynamikę, a w końcowej fazie powojennej doprowadziły do przekształcenia osób zdolnych do pracy w anonimowy *trudfond*, znajdujący się w dyspozycji aparatu partyjnego. Problem uwikłania — nie tylko przeciw elit — w funkcjonowanie terroru, co podkreśla B e y r a u, do dziś nie doczekał się publicznej dyskusji, a tym bardziej — pogłębionych badań. Znacznie lepszy jest stan wiedzy na temat wyzysku, represji i eksterminacji w wydaniu III Rzeszy, którym poświęcona jest druga część książki. Były one ograniczane wyłącznie przez względy ekonomiczne, narzucane przez toczącą się wojnę, choć — jak pokazuje przykład Żydów — nawet chęć pozyskania niewolniczej siły roboczej mogła okazać się wtórna wobec dogmatu ideologii. Obszerne fragmenty poświęcone są postawom w krajach okupowanych przez III Rzeszę; autor zwraca uwagę, że zmieniały się nie tylko zachowania ludności na tych terenach, lecz także — zależnie od miejsca i czasu — kryteria oceny tychże. W ostatniej tercji autor omawia problem strat wojennych i bezpośrednio powojennych oraz wymuszonych migracji. Porównując terror stalinowski i narodowo–socjalistyczny formułuje tezę, że na wschodzie dominowało „brutalne barbarzyństwo, które więcej nieszczęścia powodowało przez kryminalne zaniechanie niż przez systematyczne mordowanie”, podczas gdy na zachodzie zbrodnie planowano i realizowano z upiorną konsekwencją, skutkującą znacznie wyższymi liczbami ofiar śmiertelnych. Książka ta jest jednym z ważniejszych przyczynków w dyskusji nad „czarną księgą komunizmu” i niewątpliwie zasługuje na przekład na język polski.

W. B.

Im Dschungel der Macht. Intellektuelle Professionen unter Stalin und Hitler, wyd. Dietrich B e y r a u, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2000, s. 399.

Praca zawiera dziewiętnaście rozpraw rosyjskich i niemieckich historyków, powstałych w ramach kierowanego przez B e y r a u a projektu „Warstwy wykształcone w warunkach totalitaryzmu. Porównanie między narodowo–socjalistycznymi Niemcami a Rosją Radziecką doby Stalina”. Zdecydowana większość dotyczy intelektualistów i naukowców oraz ich organizacji i instytucji w ZSRR, nieliczne artykuły na temat analogicznych problemów w III Rzeszy pozwalają zrozumieć lepiej specyfikę „Kraju Rad”. Tematy są różnorodne, wszystkie jednak w mniejszym lub większym stopniu odnoszą się do stosunków między władzą a nauką: od studiów nad historią organizacji, ich miejsca w życiu naukowym i publicznym, przez ewolucję systemów kształcenia, kolektywne strategie przeżycia w obliczu nacisków politycznych, konflikty między pseudonauką szarlatanerią

a tradycją i rozsądkiem, cenzurę i mimikrę, po pola współpracy i napięcia między władzą państwową jako zleceniodawcą i środowiskami naukowymi. W jednym wypadku (artykuł Christopa M i c k a o niemieckich badaczach i technicach, wywiezionych po 1945 r. do ZSRR) omawiany jest *casus specialis* środowiska, które najpierw z pełnym przekonaniem służyło rodzimemu reżimowi, by potem sumiennie pracować dla niedawnego wroga. Konfrontacja sytuacji w ZSRR z Niemcami hitlerowskimi pokazuje, że w tym drugim przypadku — zwłaszcza na uniwersytetach i w naukach ścisłych — liczba konfliktów między nauką a władzą była znacznie mniejsza. W sumie tom, bogaty w ustalenia szczegółowe, ciekawy jednak przede wszystkim ze względu na różnorodność omawianych płaszczyzn, przynosi widoczny postęp w badaniach nad historią nauki i środowisk z nią związanych w epoce stalinizmu.

W. B.

Henryk S ł a b e k, *Inaczej o historii Polski 1945–1989*, Wydawnictwo Philip Wilson, Warszawa 2000, s. 256.

Książka zawiera artykuły z lat 1992–1999 zgrupowane w trzech częściach („U podstaw odpowiedzi”, „Inteligencja i kultura”, „Państwo i naród”), poprzedzone wstępem zatytułowanym „Szanse II Rzeczypospolitej”. Autor jest emerytowanym profesorem w Instytucie Historii PAN, gdzie przez wiele lat był kierownikiem Zakładu Historii Polski Ludowej zajmując się historią społeczną powojennej Polski. W 1997 r. wydał książkę „Intelektualistów obraz własny w świetle dokumentów autobiograficznych 1944–1989”, która spotkała się z żywym i pozytywnym odzewem. Henryk S ł a b e k jest nie tylko znawcą historii najnowszej Polski, ale ma też wyrazisty na nią pogląd. W przedmowie do omawianego zbioru artykułów stwierdza, że „najogólniejszy sens i *novum* książki miałyby się wyrażać w jej polemicznym tonie zarówno wobec historiografii »pezetpeerowskiej«, jak i historiografii »solidarnościowej«. Ich ważnym wspólnym znamionom — zapóźnienie metodologiczne, służebny charakter zachowań wobec polityki i elit politycznych, przedkładanie celów funkcjonalnych nad prawdę itp. — próbuje się przeciwstawić wartości nowoczesnej historii społecznej; jej dążność do demokratyzowania i „unaukowienia« pisarstwa historycznego”.

Wszystkie teksty były wcześniej publikowane (na ogół w „Dziejach Najnowszych”), znane są więc wąskiemu kręgowi specjalistów. Zebrane w książce nabierają jednak nowego znaczenia, stając się swoistym manifestem postawy badawczej autora, a zarazem zaproszeniem do, miejmy nadzieję, owocnej dyskusji.

A. G.

(Zapiski sporządzili: W. B. — Włodzimierz Borodziej, A. G. — Andrzej Garlicki, W. L. — Włodzimierz Lengauer, P. W. — Piotr Węcowski, A. W. — Andrzej Wyrobisz).